Medzinárodný platobný styk a zahraničný obchod 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939-1944

PETER MIČKO

Ústav vedy a výskumu, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Dôležitú úlohu v slovenskom hospodárstve zastával počas existencie 1.Slovenskej republiky zahraničný obchod. Paradoxne na rozdiel od súčasnosti, keď existujú problémy s pasívnou obchodnou bilanciou, muselo Slovensko čeliť nebezpečenstvu neobmedzeného výpredaja tovarov do zahraničia a väčšina slovenských výrobkov si našla bez problémov miesto na vyprázdnených európskych trhoch.

Keďže zahraničný obchod predstavoval pre Slovensko mimoriadne dôležitý faktor, bol hneď pri vzniku štátu prijatý zákon, ktorý udržiaval právnu kontinuitu s obchodnými zákonmi a dohodami bývalej ČSR. Dokumentuje to skutočnosť, že súčasne so zákonom č. 1 Sl. z. z r. 1939, ktorým bol vyhlásený Slovenský štát, vláda vydala nariadenie o úprave obchodného styku Slovenského štátu s colnou cudzinou. V ten istý deň zároveň uverejnila nariadenie o devízových predpisoch, podľa ktorého „všetky doteraz vydané predpisy zostávajú v platnosti a vzťahujú sa aj na styk s krajinami českou a moravskosliezskou“. Ustanovením č. 2/1939 Sl. z. zároveň 1. SR uznala všetky obchodné zmluvy, ktoré uzavrela Československá republika s inými štátmi. Takto nový štát už pri svojom vzniku jasne deklaroval zásady medzinárodnej obchodnej politiky.[1] Vláda na základe splnomocnenia daného zákonom zo dňa 14. marca 1939 o samostatnom Slovenskom štáte definovala:

1./ Územie Slovenského štátu je samostatným colným územím.

2./ Pre colný styk Slovenska s colnou cudzinou platí doterajší česko-slovenský colný zákon zo dňa 14. júla 1927, č. 114, prevádzajúce vládne nariadenie k tomuto zákonu č. 168, so všetkými doplnkami a zmenami, ako aj doteraz platná colná tarifa česko-slovenská.

3./ Platné česko-slovenské zmluvy a dohody povahy obchodno-politickej uzavreté s cudzími štátmi platia aj pre styk medzi Slovenským štátom a príslušnými štátmi, pokiaľ ich tieto štáty uznávajú pre seba za záväzné. Kompenzačné a kontingentné dohody Česko – Slovenska s inými štátmi sú pre Slovenský štát platné len do takej miery, v akej sa pri ich uzatváraní bral zreteľ na vývozné a dovozné možnosti Slovenska.

4./ Pre obchodný styk Slovenského štátu s colnou cudzinou platia všetky doterajšie česko-slovenské obmedzenia dovozu a vývozu a všetky doterajšie česko-slovenské predpisy o povoľovacom pokračovaní. Minister hospodárstva môže tieto predpisy podľa potreby upraviť alebo zmeniť.

5./ Pri dovoze tovarov vyrobených v českých krajinách na území Slovenského štátu nevyberá sa až do ďalšej úpravy clo. To isté platí aj pri vývoze.

- minister financií po dohode s ministrom hospodárstva môže oslobodiť od cla tiež tovary iného pôvodu, dovážané na Slovensko z českých krajín,

- pri colnom odbavovaní tovarov, dovážaných z českých krajín vyberajú sa všetky dane, dávky a poplatky, ktoré sa vyberajú pri dovoze tovarov z iných štátov,

- dovoz a vývoz tovarov v styku s českými krajinami podlieha povoľovaciemu pokračovaniu. Pri tomto povoľovacom pokračovaní sa vyberajú len poplatky, doterajšími predpismi stanovené.

[1] *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Tranoscius, Liptovský Mikuláš: 1994, s. 108.

6./ Dovozné a vývozné povolenia, vydané pre podniky, ktoré majú sídlo na Slovensku, ministerstvom obchodu v Prahe, prípadne tiež inými ministerstvami českými a doteraz nepoužité alebo nevyužité, platia len vtedy, keď majú schvaľovaciu doložku príslušného slovenského ministerstva.

7./ Toto nariadenie nadobúda účinnosť dňom 14. marca 1939 a prevedie ho minister hospodárstva po dohode s príslušnými ministrami.[2]

Slovenskí národohospodári sa hneď po vzniku štátu snažili udržať takisto určitú samostatnosť pri nadväzovaní zahraničnoobchodných vzťahov.[3] Bez konzultácie s nemeckou stranou prebiehali rokovania s Poľskom, ktoré sa skončili podpísaním obchodnej dohody 2. mája 1939 v Bratislave. Reakcia Berlína nenechala na seba dlho čakať a dva dni po uzatvorení dohody dali Nemci najavo svoj nesúhlas. Táto skutočnosť jasne naznačila budúcnosť zahraničnoobchodnej orientácie Slovenska a uzatváranie obchodných vzťahov s inými krajinami pripadalo do úvahy až po podpísaní obchodnej dohody s Nemeckom.

Dňa 10. mája 1939 bola podpísaná Dohoda o cestovnom ruchu a krátko na to, 22. júna 1939 v Bratislave, prvá riadna obchodná zmluva medzi Nemeckom a Slovenskom. Zmluvu podpísal minister zahraničných vecí Ferdinand Ďurčanský a mimoriadny vyslanec Štefan Polyák za slovenskú stranu. Za Nemecko podpísal zmluvu Ernst von Druffel a predseda nemeckej obchodnej delegácie Günter Bergemann. Dokument bol platný od 1. júla 1939 a dal právny základ vzájomným hospodárskym vzťahom. Jeho platnosť bola dvojročná a mala sa automaticky predlžovať, pokiaľ nebude vypovedaná niektorou stranou šesť mesiacov pred stanovenou lehotou.[4] V prílohe „A“ poskytovala Nemecká ríša colné úľavy pri dovoze niektorých slovenských výrobkov, v prílohe „B“ Slovenská republika poskytovala colné úľavy na nemecké výrobky (išlo o 143 položiek, pri ktorých sa znížili dovtedy platné colné sadzby) a príloha „C“ obsahovala veterinárne dohody, ktoré boli pre Nemecko dôležité z hľadiska vysokého dovozu slovenského dobytka.[5] Územie Ríše (Nemecko, Protektorát a Generálny Gouvernement) teda predstavovalo hlavného obchodného partnera 1. SR. V roku 1939 sa podieľal zahraničný obchod s Ríšou 80% na celkovom vývoze a dovoze Slovenska. Na druhej strane sa podiel Slovenska na nemeckom zahraničnom obchode pohyboval iba okolo 2%. V nasledujúcich rokoch tento pomer len mierne klesal a po potlačení Povstania sa už nedá hovoriť o samostatnom zahraničnom obchode.

Nemecký dovozca slovenských výrobkov si musel zaistiť devízové povolenie, čím dovoz zo Slovenska do Nemecka podliehal kontrole a bol regulovaný rámcovou kontingentáciou. Naopak na Slovensku podliehalo dovoznému povoleniu len minimum tovarov dovážaných z Nemecka.

Veľkým problémom zahraničného obchodu s Nemeckom bol tzv. clearingový styk. Znamená to, že vzájomné zúčtovanie pohľadávok bolo založené na bezhotovostnom, bezdevízovom a bezúrokovom realizovaní vzájomných pohľadávok prostredníctvom viacerých účtov a podúčtov.[6] Kľúčové miesto pritom zaberal tovarový účet (Warenkonto),

---

[2] *Obchodný styk slovenského štátu s cudzinou*. Slovák, 16. marca 1939, s. 2.

[3] *Národohospodár Peter Zaťko spomína*..., s. 93.

[4] ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-1945*. In: Historický časopis, roč. 48, č. 3, 2000, s. 466.

[5] SNA BA, f.: MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 104. Obchodná zmluva slovensko-nemecká zo dňa 22. júna 1939.

[6] Tu možno dodať, že systém clearingu svojim spôsobom menej priemyselne rozvinutým krajinám juhovýchodnej Európy vyhovoval, lebo riešil problém odbytu poľnohospodárskych výrobkov a surovín, pre ktoré nebolo v období po hospodárskej kríze, okrem Nemecka, zodpovedajúcich záujemcov. Zo začiatku malo Nemecko vzhľadom na svoje chronické manko v týchto produktoch a tendencii k autarkii záujem na ich zabezpečení

vedený v ríšskych markách. Platby za dodávky pre nemeckú brannú moc prechádzali cez dočasný účet (Interimskonto). Existoval aj špeciálny účet slovenských robotníkov v Nemecku (Sonderkonto Arbeiterlohnersparnise) a na kapitálovom účte (Kapitalkonto) sa sústreďovali úhrady nemeckých koncernov.[7] Finančné náklady za uvedené účty znášala SNB a Slovenský štát, čím neustále hrozilo riziko zvyšovania inflácie. Finančné ťažkosti vyplývajúce z clearingového styku sa dostali na rokovanie nemecko-slovenských vládnych výborov. Slovenský vládny výbor argumentoval, že hospodárstvo Slovenska nemôže zvládnuť financovanie slovensko-nemeckého clearingu. Nemecký vládny výbor naopak dokazoval, že finančné prostriedky si môže 1. SR zabezpečiť: zvýšením daní, pôžičkami, odpredajom židovského majetku, či objednávkami s dodacou lehotou po skončení vojny. Na rokovaní slovensko-nemeckých vládnych výborov v júli 1943 nemecký vládny výbor trval na tom, aby výplatná lehota pre exportérov sa nepredlžovala a nebola dlhšia ako 8 týždňov. SNB však túto požiadavku nevedela splniť bez inflačných tendencií. Po silnom tlaku nemeckej strany, ktorá v žiadnom prípade nechcela znížiť vojenské dodávky, nakoniec slovenská strana súhlasila, že financovanie Warenkonta, Interimskonta a Arbeiterlohnersparnisskonta zabezpečí štát.

K tomu treba dodať, že krátko po vyhlásení Slovenského štátu sa ešte rátalo s nevyhnutnosťou udržiavať clearingové saldo v rovnováhe, čo pri danom štrukturálnom stave vzájomných vzťahov a prevahe priemyselných zariadení v nemeckom vývoze dávalo nemeckým priemyselným dodávkam charakter prirodzených hospodárskych aktov. Neskôr, po vypuknutí 2. sv. vojny a stále rastúcich nárokoch Nemecka na finančné prostriedky k vedeniu vojny sa od vyrovnaného clearingového salda úplne upustilo.[8]

O jednostrannosti nemeckých návrhov a nevýhodnosti clearingového obchodu pre slovenské hospodárstvo svedčí skutočnosť, že dlh Nemecka voči Slovensku vzrástol na 7 – 8 miliárd Ks. Tento dlh Nemecko nikdy neuhradilo.

Platobný styk medzi Nemeckom a Slovenskom uzatvorený v Slovensko – nemeckej platobnej Dohode z 23. marca 1939 bol vzhľadom k množstvu obchodných kontaktov a nadmernému objemu tovarovej výmeny doplnený o nové ustanovenia 9. mája 1941. Podľa prijatého dodatku sa platobný styk upravil nasledovne:

1./ Pri poukazoch z Nemeckej ríše na Slovensko cez „Kapitálový účet“ vyžaduje sa súhlas SNB, ak čiastka v jednotlivom prípade prevyšuje RM 2 000.

2./ Upotrebenie exportných pohľadávok za platby, ktoré majú ísť na ťarchu „Kapitálových účtov“ je zásadne vylúčené.

3./ „Zvláštne účty kapitálového styku“, vedené v Nemeckej zúčtovacej pokladni a SNB budú dňa 30. júna 1941 zrušené a zostatky budú prevedené na „Kapitálové účty“.

4./ Nasledovné platby sa majú prevádzať cez „Podúčty kapitálových účtov“, ktoré

---

formou clearingu a spájalo s ním výhodné obchodné podmienky, takže nebezpečenstvo vyplývajúce z clearingu (možnosť využívať pasíva clearingu na vynucovanie ďalších a na príliš jednostrannú obchodnú orientáciu partnerských krajín clearingového styku) sa nezdalo aktuálne. Uznávanie zásady vyrovnanosti kont Nemeckom tieto ilúzie posilňovalo. Na druhej strane slovenské hospodárstvo, veľmi exportne orientované, so štruktúrou vývozu hodiacou sa práve voči Nemecku a s možnosťou veľkých ziskov z exportu do Nemecka (vzhľadom na nízky kurz Ks k RM) smerovalo samo k zintenzívneniu hospodárskych stykov formou clearingu, aj keď celkový záujem Slovenska bol tým poškodzovaný. Keďže financovanie clearingových stykov hradila SNB, resp. vláda, nemal tento nebezpečný vzrast exportu do Nemecka potrebné finančné zábrany. Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond: XII – Ladislav Suško : *Ochranný vzťah – satelitizmus, jeho kríza a bábkový štát (1940-1945).* (ďalej AM SNP BB., f.: SUŠKO,L), číslo: S 62/78, s. 95.

Postupne sa však začalo pristupovať k zavádzaniu opatrení obmedzujúcim export formou clearingu.

[7] FABRICIUS, M.: *Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkoprietore*“. In: Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Adade, Banská Bystrica: 1999, s. 19.

[8] AM SNP BB., f.: SUŠKO, L.: *Ochranný vzťah – satelitizmus, jeho kríza a bábkový štát (1940-1945)...*, s. 93.

sa majú zriadiť: a.) Penzie, renty, odmeny, služné a pod. ako aj posledné mzdy, len ak nepodliehajú zvláštnej úprave poukazov robotníckych miezd; b.) dobrovoľné podpory ako aj výživné; c.) majetkový dôchodok; d.) poistné prémie; e.) platy z licencií a patentov; f.) platby za elektrický prúd; g.) iné súrne poukazy.[9]

Povinnosťou SNB bolo zároveň vyplatenie protihodnoty Ks voči čiastke zloženej v RM na „Podúčte" jej „Kapitálového účtu" v Nemeckej zúčtovacej pokladnici. Saldo, ktoré vzniklo na „Podúčtoch" k dobru SNB sa malo na jej žiadosť previesť na „Tovarový účet".

V celkovom kontexte museli slovenskí národohospodári čeliť obrovskému vývozu tovarov do Nemecka, a preto prijali opatrenia zamerané na podporu importu. Z tohto dôvodu sa zaviedol v nemecko-slovenskom obchode systém opatrení v podobe tzv. skladačiek. Znamenalo to, že vývoz do Nemecka sa zaťažil 19% v prípade neuhradenia tovaru devízami alebo zodpovedajúcim tovarovým ekvivalentom. So skladačkami bolo možné tiež obchodovať. V prípade, že ju exportér nezískal vlastným vývozom, musel si ju zakúpiť od dovozcov. Rozpoznávali sa tri druhy skladačiek: a.) potvrdenky o platení do clearingu na tovarový účet Protektorátu alebo tovarový účet Nemecka za dovezený tovar (dali sa aj voľne zakúpiť); b.) potvrdenky o výplate z clearingu za vyvezený tovar do štátov, ktoré určuje každé tri mesiace SNB (zneli priamo na meno vývozcu); c.) potvrdenky o odvode voľných devíz za vyvezený tovar do devízovo voľnej cudziny (zneli priamo na meno vývozcu). Podľa vyhlášky ministerstva hospodárstva z 13. novembra 1939 sa napr. k žiadosti o povolenie vývozu do Protektorátu Čechy a Morava museli predložiť skladačky typu a). v pomere jeden a pol násobku sumy žiadaného vývozu a pri skladačkách b)., c). jedennásobok sumy žiadaného tovaru.[10]

Neúmernému vývozu sa snažila zabrániť SNB, keď na podporu dovozu poskytla pri 1%- nej úrokovej sadzbe úver 260 miliónov korún. Veľmi efektívnou bola výplatná lehota, pri ktorej musel vývozca čakať na úhradu svojho tovaru až šestnásť týždňov. Opatrením na podporu importu boli takisto tzv. odštiepky, keď sa v Poštovej sporiteľni viazalo 5% z došlých úhrad z Nemecka v podobe zvláštnych vkladov.[11]

„Dňom 10. novembra 1943 bude tuzemským vývozcom odštiepené 5% z hodnoty exportnej valuty v Ks a pripísané k ich dobru u Poštovej sporiteľne na osobitné vkladné knižky. V platobnom styku slovensko-nemeckom vykoná sa odštiepenie tak, že Slovenská národná banka bude počnúc dňom 10. novembra 1943 likvidovať úhrady došlé z Nemeckej ríše cez Poštovú sporiteľňu, ktorá 95% poukázanej sumy vyplatí príjemcovi podľa platných predpisov a zvyšok (5%) uloží pre príjemcu ako vklad na osobitnú vkladnú knižku. Poštová sporiteľňa vykoná platobné príkazy, ktoré jej dá Slovenská národná banka, cez bankové spojenie, ak bolo určené v príkaze, došlom od Nemeckej zúčtovacej pokladnice. V platobnom styku s ostatnými štátmi Ministerstvo hospodárstva počínajúc dňom 10. novembra 1943 vydá vývozné povolenie len tomu vývozcovi, ktorý preukáže, že zložil u Poštovej sporiteľne 5% hodnoty vyvážaného tovaru na osobitnú vkladnú knižku. Ak sa povolený vývoz neuskutoční, Ministerstvo hospodárstva uvoľní vklad i s prípadnými úrokmi; ak sa vývoz uskutoční len čiastočne, uvoľní sa len pomerná časť vkladu."[12]

Podľa vyhlášky ministerstva hospodárstva mali exportéri a importéri vracať vývozné a dovozné povolenia, ktorých platnosť už vypršala. Tieto doklady vyžadovala SNB pri

[9] SNA BA, f.: MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 222. Druhá dodatková Dohoda k Dohode o úprave platieb medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou z 23. marca 1939. Bratislava 9. mája 1941.
[10] SNA BA, f.: MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 45. Úprava kontroly skladačiek.
[11] FABRICIUS, M.*: Hospodárstvo vojnovej Slovenskej republiky a Slovenské národné povstanie*. In: SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy. Adade, Banská Bystrica: 1999, s. 93.
[12] *Dôležité opatrenia (skladanie 5% z hodnoty exportnej valuty)*. Slovák, 12. novembra 1943, s. 8.

výplate došlých úhrad z cudziny, ako aj pri povoľovaní platenia do cudziny. Pri dovoze sa dovozné povolenie prinavracalo do troch dní po uskutočnení platby. Pri vývoze sa rozhodlo, že ministerstvo hospodárstva bude každému exportérovi, ktorý vráti vývozné povolenie, vydávať zvláštne potvrdenie o realizovanom vývoze. SNB ho následne uznávala ako vývozný doklad.[13]

Uskutočnené opatrenia do istej miery pomohli Slovensku v jeho proimportnej politike.

Vysoké čísla slovenského vývozu predstavovali v roku 1939 2 mld. 200 mil. Ks, naproti tomu dovoz zaznamenal 1 mld. 555 mil. Ks. Aktívna bilancia zahraničného obchodu tak dosiahla výšku 645 mil. Ks.

V roku 1940 vykazoval zahraničný obchod Slovenska nasledujúce čísla. Celkový obrat zahraničného obchodu predstavoval 6, 047 mld. Ks. Na dovoz pripadalo 2, 872 mld. Ks a na vývoz 3, 175 mld. Ks. Aktívum za rok 1940 bolo 302 mil. Ks. Dominantné miesto v exporte a importe pre Slovensko predstavovala Veľkonemecká ríša. Dovoz do samotného Nemecka tvoril 41, 2% a vývoz 27, 1%. Dôležitým obchodným partnerom bol Protektorát Čechy a Morava dovoz 35, 4% a vývoz 43, 5%. Nasledovali ďalší obchodní partneri: Taliansko (4,5% - 5,8%), Maďarsko (4,1% - 5,1%), Rumunsko (4,4% - 3,8%), Juhoslávia (3,3% - 3,8%), Švajčiarsko (0,7% - 2, 8%), Holandsko (0,5% - 2,5%), Turecko (0,7% - 1%), Belgicko (0,3% - 0,9%), Bulharsko (0,7% - 0,6%) a Švédsko (0, 1% - 1%).[14] Zahraničný obchod prebiehal aj s ďalšími krajinami, bolo to však len v minimálnej miere.

Protiexportné opatrenia slovenských národohospodárov zabraňujúce nadmernému vývozu slovenských výrobkov sa prejavili už v roku 1941. Uvedenú skutočnosť potvrdzujú štatistické údaje slovenského zahraničného obchodu za december 1941. Podľa týchto zistení bol celkový obrat zahraničného obchodu 571 mil. Ks, z ktorých dovoz predstavoval 326 mil. Ks a vývoz 244 mil. Ks. Celková obchodná bilancia za mesiac december 1941 teda predstavovala pasívum 82 mil. Ks.[15] Čo sa týka obchodných partnerov, naďalej v exporte a importe dominovalo Nemecko so 40% podielom dovozu a 30% podielom celkového vývozu. Súčasťou Veľkonemeckej ríše bol Protektorát Čechy a Morava, ktorému patrilo druhé miesto v dovoze (27,6%) a vývoze (33,6%) tovarov.[16] Ďalšie poradie s väčším obratom zahraničného obchodu obsadili ešte: Taliansko (8,7% - 8,7%), Švajčiarsko (5,5% - 5,5%), Rumunsko (3,6% - 9,4%) a Maďarsko (4,4% - 6%).[17]

Celkový obrat zahraničného obchodu v roku 1941 bol 6, 677 mld. Ks: dovoz –

---

[13] SNA BA, f.: ÚZSP 1921-1950, Inv. č. 72, šk. č. 85. Vracanie vývozných povolení.

[14] SNA BA, f.: MZV 1939-1945, Inv. č. 32, šk. č. 593. Zahraničný obchod Slovenska za rok 1940.
Do novembra 1940 predstavoval zahraničný obchod s Veľkonemeckou ríšou pasívum 186 mil. Ks, s Talianskom aktívum 70 mil. Ks a s Maďarsko, Juhosláviou, Rumunskom, Bulharskom aktívum 71,5 mil. Ks.
Prejav guvernéra SNB Imricha Karvaša na druhom riadnom valnom zhromaždení SNB v Bratislave – Hospodárska správa za rok 1940.
ŠTEFÁNIKOVÁ, A. uvádza v článku: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-1945*, dovoz vo výške 2 mld. 872 mil. Ks – vývoz 3 mld. 185 mil. Ks a aktívne saldo 313 mil. Ks.

[15] SNA BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939-1945, Inv. č. 66, šk. č. 87. Štatistický prehľad zahraničného obchodu Slovenskej republiky za december 1941.

[16] Pre porovnanie môžeme uviesť, že vývoz z Protektorátu na Slovensko v IV. štvrťroku 1939 predstavoval sumu 309 mil. K a dovoz 385 mil. K. Národní archiv Praha, f.: Ministerstvo hospodárstva a práce 1942-1945, Inv. č. 194, šk. č. 210.

[17] SNA BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939-1945, Inv. č. 66, šk. č. 87. Štatistický prehľad zahraničného obchodu Slovenskej republiky za december 1941.
Do novembra 1941 predstavoval zahraničný obchod Slovenska 6,1 mld. Ks; dovoz 3,2 mld. Ks a vývoz 2,9 mld. Ks. Prejav guvernéra SNB Imricha Karvaša na treťom riadnom valnom zhromaždení SNB v Bratislave – Hospodárska správa za rok 1941.

3,486, vývoz – 3, 191 mld. Ks. V roku 1942 sa zaznamenal nárast na 9, 450 mld. Ks: dovoz – 4, 748 mld. Ks, vývoz – 4, 701 mld. Ks. Pasívna bilancia zahraničného obchodu Slovenska tak predstavovala v roku 1941 sumu 294, 9 mil. Ks a v roku 1942 sa znížila na 47 mil. Ks. Podľa výročnej správy Ústredného združenia slovenského priemyslu obrat zahraničného obchodu za rok 1943 vzrástol o 30% a oproti predchádzajúcim dvom rokom vykázal aktívne saldo.

Po vyriešení obchodných vzťahov s Ríšou realizovala 1. SR obchody a uzatvorila obchodné zmluvy takisto s inými štátmi.

Dôležitým a stabilným obchodným partnerom bolo Švajčiarsko. Prvá vzájomná dohoda o výmene tovarov, platobnom styku a tajný protokol bol oboma štátmi podpísaný 15. júla 1939. Slovensko dostalo v tajnom protokole určité výhody, ktoré nemali byť oficiálne uverejnené. V roku 1940 exportovalo Slovensko do Švajčiarska tovar v hodnote 90 mil. Ks a doviezlo tovar v hodnote 20 mil. Ks. Išlo predovšetkým o hodinky, jemné nástroje, stroje, tkanivá, syry, chemické a lekárenské produkty a i. Slovensko vyvážalo do Švajčiarska predovšetkým drevo, slad, cukor, celulózu, papier, kefy a textil určitého druhu.

V prvom štvrťroku 1941 prebiehala diskusia medzi ministerstvom hospodárstva a SNB. SNB navrhla aby zahraničný obchod so Švajčiarskom prebiehal 100% za voľné devízy, ktoré Slovensko nutne potrebovalo. Ministerstvo oponovalo, že takéto opatrenie je v rozpore so slovensko-švajčiarskou obchodnou dohodou a mohlo by mať za následok recipročné opatrenia zo švajčiarskej strany. Hlavným argumentom bola skutočnosť, že Švajčiarsko nebolo ochotné platiť za všetky slovenské tovary voľnými devízami. Za tieto skupiny tovarov sa malo naďalej platiť cez Verfügungskonto (Dispozičný účet).[18] Tovary, ktoré boli pre Švajčiarsko dôležité sa však už i predtým preplácali vo voľných devízach (išlo predovšetkým o deriváty gbelských olejov).

Kompenzačný systém, na ktorom bola založená pôvodná platobná dohoda, bol nahradený novou obchodnou zmluvou, obsahujúcou tiež doložku najvyšších výhod krajiny, uzatvorenou 14. júna 1941.[19] Bol zavedený tzv. fondový systém, t.j. regulovanie čiže podpora určitých vývozov alebo dovozov z fondu. Podľa dodatkovej zmluvy o platobnom styku medzi Slovenskom a Švajčiarskom vydala SNB nové inštrukcie: 1./ pred uskutočnením dovozu tovaru zo Švajčiarska nemusí si slovenský dovozca obstarávať prísľub SNB na prídel švajčiarskych frankov. K žiadosti o povolenie úhrady cez Verfügungskonto do Švajčiarska treba priložiť len normálne dovozné doklady; 2./ úhrady zo Slovenska do Švajčiarska, bez ohľadu na to, či ide o záväzok za tovar alebo záväzok z iného finančného titulu, prevádzajú sa až do ďalšej úpravy cez slovensko-švajčiarsky clearing (Dispozičný účet SNB), úhrady zo Švajčiarska na Slovensko za slovenský tovar sa prevádzajú tiež cez slovensko-švajčiarsky clearing.[20] Platobná dohoda bola teda založená predovšetkým na clearingovej výmene tovarov, ale vo vzájomnom obchode ešte existovali položky, za ktoré sa platilo voľnými devízami. V roku 1940 boli napr. slovenské pohľadávky voči Švajčiarsku uhradené do výšky 36% voľnými devízami.

Pre Slovensko bol vzájomný obchod pozitívny a v roku 1941 dosiahol aktívnu bilanciu 68 mil. Ks. Zahraničný obchod so Švajčiarskom sa prehlboval ešte v roku 1943. Význam Švajčiarska vzrástol hlavne po zrútení talianskeho trhu. Slovensko získavalo cenné devízy a okrem toho s blížiacim sa koncom vojny sa stupňovala snaha slovenských vývozcov previesť na kontá vo Švajčiarsku časť výnosov z obchodných transakcií. Od

[18] SNA BA, f.: ÚZSP 1921-1950, šk. č. 85, Inv. č. 72. Vývoz slovenských tovarov do Švajčiarska.
[19] ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-1945...*, s. 471.
[20] *Platobný styk so Švajčiarskom.* Slovák, 27. júna 1941, s. 8.

roku 1944 však dochádza vo vzájomnom obchode k stagnácii.

Na základe starej obchodnej dohody sa rozvíjali obchodné vzťahy s Talianskom. Prvá riadna obchodná zmluva sa podpísala 21. decembra 1940 v Ríme na žiadosť talianskej vlády.[21] Obchodovanie s Talianskom znamenalo pre Slovensko dôležitý zahraničný trh, no situáciu sťažovalo pasívne saldo Talianska a preto sa predpokladalo zvýšenie talianskeho vývozu. Taliansko vyvážalo na Slovensko: textílie, síru, trieslové výťažky pre kožiarsky priemysel, ryžu, južné ovocie, víno a niektoré stroje; slovenský export tvoril dobytok, lieh, jačmeň, celulóza, papier a i. K slovensko-talianskej obchodnej dohode bola 25. júla 1942 uzatvorená dodatková dohoda, že v taliansko-slovenskom tovarovom styku nemožno ceny neobmedzene zvyšovať a že ich regulovanie patrí do kompetencie obidvoch vlád. Za základ sa zobrali ceny exportných tovarov z konca júla 1942 a tie mali zostať nezmenené do konca roka 1942. V októbri 1942 sa ešte dohodli ceny talianskych textílií a poľnohospodárskych produktov vyvážaných na Slovensko.[22]

Obchodné vzťahy s Talianskom sa začali v polovici roku 1943 zhoršovať, čo znásobilo aj pohľadávku Slovenska voči Taliansku na clearingovom účte vo výške 120 mil. Ks. Po zásahoch SNB sa tento nepriaznivý stav podarilo zlepšiť a clearingovú špičku minimalizovať. Za odpadnutý taliansky trh sa už ale niektorým slovenským výrobcom nepodarilo nájsť náhradných partnerov.

Pre slovenské hospodárstvo bolo dôležitým obchodným spoločníkom aj Maďarsko, kde sa už dlhoročne vyvážalo slovenské drevo a spätne sa dovážali poľnohospodárske produkty. Dohoda medzi Slovenskou republikou a Kráľovstvom maďarským o vzájomnej výmene tovarov bola podpísaná v novembri 1939 v Budapešti a doplnená v apríli 1940. Zmluva sa netýkala uskutočňovania súkromných kompenzácií medzi krajinami, ktoré povoľovali národné banky alebo príslušné orgány.[23]

Zahraničný obchod prebiehal s mnohými ekonomicky slabšími krajinami. Napr. 4. decembra 1939 bola v Bukurešti uzatvorená slovensko-rumunská obchodná zmluva, ktorá sa upravila 5. júna 1940 dohodou Slovenskej a Rumunskej národnej banky o finančných platbách.[24] Obchod s Rumunskom sa mal uskutočňovať vo voľných devízach, čo spôsobovalo rumunskej strane značné problémy a rumunské úrady sa radšej snažili sťažovať dovoz slovenských výrobkov, ktoré mohlo Rumunsko získať prostredníctvom clearingu napr. v Nemecku. Rumunsko predstavovalo tradičného dodávateľa nafty, petrolejových destilátov, olejnatých semien a kukurice na jeho území sa exportoval magnezit, textilné polotovary, sklené výrobky, elektrotechnika a kovopriemysel. V roku 1940 zaujalo Rumunsko v dovoze na Slovensko tretie miesto (Nemecko, Taliansko) a pri vývoze štvrté miesto (Nemecko, Taliansko, Maďarsko).

Slovenské firmy nadviazali styk s tureckým trhom, kde bola významná výmena tureckej bavlny za slovenský cukor, klince, rotačný papier, konštrukčné železo.

Čo sa týka oblasti Balkánu uskutočňoval sa dovoz tabaku, olejnatých semien, koží a ryže z Bulharska za slovenskú celulózu, drevo a pod. Rokovania medzi oboma krajinami prebiehali v Sofii v júli a auguste 1940. Cieľom rokovaní bolo uzavrieť rámcovú obchodnú zmluvu, ktorá mala nahradiť dovtedajší provizórny stav trvajúci od 14. marca 1939. Na základe § 3 vládneho nariadenia č. 2/1939 zo 14. marca 1939 sa totiž dočasne používala obchodná zmluva Bulharska s bývalou ČSR a dohoda o výmene tovarov a platbách

[21] ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: *Územná orientácia zahraničnoobchodných vzťahov Slovenskej republiky v období druhej svetovej vojny*. In: Slovensko a druhá svetová vojna. VHÚ MO, Bratislava 2000, s. 174.
[22] *Cenový stop so zahraničím*. Budovateľ, 23. apríla 1943, titl.
[23] ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-1945...*, s. 468.
[24] SNA BA, f.: MH 1938 – 1945, Inv. č. 27, šk. č. 222.

medzi oboma ceduľovými bankami z 24. októbra 1939. Rámcová obchodná zmluva bola dohodnutá 12. augusta 1940 na základe doložky o najvyšších výhodách. Zmluvné strany sa uzniesli na jej používaní od 1. septembra 1940. Na základe dohody sa výmena tovarov medzi štátmi uskutočňovala výlučne cestou súkromných kompenzácií, schválených v každom konkrétnom prípade úradmi obidvoch krajín. Pre krátkosť času sa delegáciám nepodarilo podpísať veterinárnu dohodu, ktorú tak nahradila obchodná zmluva medzi ČSR a Bulharskom z 29. augusta 1933.[25] Pri hospodárskych vzťahoch s Bulharskom je zaujímavé, že na Slovensku pracovalo aj okolo 800 bulharských záhradkárov.

Slovenská delegácia uzatvorila pred nemeckým vpádom do Juhoslávie obchodnú dohodu i s touto krajinou. Obchodné rokovania prebiehali od 25. júla 1940 v Belehrade. Následne bola 3. augusta podpísaná Obchodná a plavebná zmluva s veterinárnou dohodou a dohodou o vzájomnej výmene tovarov. Za Slovenskú republiku podpísali zmluvu Peter Zaťko a Ján Országh, za Juhosláviu Svetomír Lazarevič. Zmluva obsahovala doložku o najvyšších výhodách a predpokladaná výmena tovarov sa odhadovala na 70 mil. Ks ročne. Dohoda o platobnom styku obsahovala ustanovenia o vzájomnom poukazovaní platieb prostredníctvom clearingových účtov.[26]

V zahraničnom obchode prebiehal po rozpade Juhoslávie do určitej miery clearingový platobný styk s Chorvátskom, kde však tovarová výmena viazla hlavne z chorvátskej strany. Platby medzi oboma štátmi sa uskutočňovali cez zberné účty „A“ a „B“ pri Chorvátskej štátnej banke v Záhrebe a pri Slovenskej hypotečnej a komunálnej banke v Bratislave a rovnaké účty pri SNB v Bratislave. Cez zberný účet „A“ sa konali platby za tovar, dopravné a vedľajšie výdavky vyplývajúce z tovarového styku. Cez zberný účet „B“ sa uskutočňovali platby diplomatickým zástupcom a prevádzali sa úspory chorvátskych občanov na Slovensku a slovenských v Chorvátsku. Okrem spomínaných krajín sa viedli v menšom rozsahu obchody s Dánskom[27], Švédskom, Fínskom a Španielskom.[28]

Švédsko uznalo Slovenskú republiku už 26. júna 1939, ale obchodné styky neboli oficiálne upravené. Prvé rokovanie týkajúce sa tovarovej výmeny medzi krajinami sa uzatvorilo 5. marca 1942 Protokolom o vzájomnom tovarovom a platobnom styku. Protokol podpísali v Bratislave Štefan Polyák za slovenskú stranu a za švédsku stranu odborový prednosta ministerstva zahraničných vecí a predseda švédskej obchodnej delegácie Nils Ihre. Vzhľadom k skutočnosti, že išlo o dôvernú dohodu, nebola zmluva uverejnené v slovenskom zákonníku. Do podpísania Protokolu prebiehal obchod medzi krajinami na základe česko-slovenských obchodných zmlúv uzatvorených ešte pred vznikom 1. SR. Platobný styk sa uskutočňoval prostredníctvom voľných devíz. Obchodovanie a možnosť získania finančných prostriedkov bola pre Slovensko výhodná a získané devízy sa mohli využiť pri obchodoch s Talianskom, Švajčiarskom či krajinami na Balkáne. V roku 1939 tovarový styk vykazoval 21 mil. Ks, z čoho pripadlo na vývoz zo Slovenska 15 mil. Ks a na dovoz zo Švédska 6 mil. Ks. V roku 1940 predstavoval zahraničný obchod so Švédskom pri vývoze sumu 25 mil. Ks a pri dovoze 4 mil. Ks. V roku 1941 nastal väčší rozvoj obchodu a vývoz zo Slovenska stúpol na 71,4 mil. Ks a dovoz zo Švédska na 14,5 mil.

---

[25] SNA BA, f.: MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 11. Slovensko – bulharská obchodná dohoda zo dňa 12. augusta. 1940.

[26] *Obchodná zmluva s Juhosláviou*. Slovák, 7. augusta 1940, s. 8.

[27] Nová dohoda o vzájomnej výmene tovarov s Dánskom bola podpísaná 29. júla 1941 a vstúpila do platnosti 1. augusta. Predpoklad vzájomného obchodu bol 14,8 mil. Ks. Slovensko malo podľa dohody dodávať: priadzu z umelého hodvábu, z umelej vlny a miešanú; textilný tovar, drevo, sklárske výrobky, liečivé zeliny. Z Dánska sa mali dovážať: mliekarské a poľnohospodárske stroje, ryby, rybie konzervy, kondenzované mlieko, inzulín a i. *Obchodná dohoda slovensko-dánska*. Slovák, 7. augusta 1941, s. 8.

[28] *Európske štáty a náš zahraničný obchod*. Slovák, 18. augusta 1944, s. 7.

Ks.[29] Aj tieto čísla naznačujú výraznú prevahu exportu v zahraničnom obchode. Po podpise dohody medzi oboma delegáciami vstúpil Protokol do platnosti 1. apríla 1942. Zmluva mala platnosť jeden rok s možnosťou jej predĺženia o ďalšie tri mesiace. Platobný styk prebiehal naďalej vo voľných devízach. Keďže pri rokovaní nebola uzatvorená rámcová obchodná zmluva, bolo potrebné výmenou listov[30] medzi predsedami oboch delegácií priznať, že až do uzavretia rámcovej zmluvy sa bude medzi krajinami uplatňovať zásada najvyšších výhod. Čo sa týka konkrétnej tovarovej výmeny, zo Švédska na Slovensko smerovali predovšetkým tieto komodity: živica, nehrdzavejúca oceľ, bukový decht, rafinovaný olej, guľkové a valčekové ložiská a i. Slovensko naopak vyvážalo: mazací olej, širokú škálu dreva a drevných produktov, magnezit, liečivé bahno, meracie prístroje a i. K ďalšej medzištátnej dohode došlo 27. februára 1943 a mala podobný obsah ako predchádzajúca zmluva.

Zahraničný obchod s uvedenými krajinami prebiehal ešte v prvej polovici roku 1944, po vypuknutí SNP sa ale vo veľkej miere minimalizoval.

Slovensko taktiež zasielalo múku, tuky, slaninu, údeniny, textil a ďalšie výrobky do Vatikánu a slovenské papierne kryli celkovú spotrebu papiera pápežského štátu. V týchto prípadoch nešlo o normálny export, pretože dodávky boli financované zo „svätopeterského haliera“ plynúceho z cirkevných pokladničiek na zvláštne konto v Bratislave. O dodávkach sa však pravidelne rokovalo diplomatickou cestou. Vtedajším partnerom vo Vatikáne bol i neskorší pápež Pavol VI., pôsobiaci vtedy ako radca v oddelení štátneho sekretára Maglioneho. Na Slovensku zariaďoval mnohé takéto záležitosti zasa charge d´affaires Vatikánu – Msgr. Giuseppe Burzio.[31]

Veľmi zaujímavými sa javili i snahy Slovenska nadviazať obchodné vzťahy so ZSSR a získať tak nový obrovský trh na východe. Za vyslanca v Moskve vláda menovala Fraňa Tisa, ktorý sa snažil dohodnúť so sovietskymi predstaviteľmi obchodnú dohodu. Konkrétne rokovania však neboli jednoduché a narážali na zdĺhavý úradný postup sovietskych orgánov. Do leta 1940 sa nepodarilo slovenským podnikom výraznejšie preniknúť na sovietsky trh. Situáciu ešte sťažilo posilnenie pozície Vojtecha Tuku po salzburgských rokovaniach a jeho silná pronemecká orientácia. Vzájomnú slovensko-sovietsku obchodnú a plavebnú zmluvu, s prílohou o právnom postavení obchodného zastupiteľstva ZSSR, ako aj dohodu o výmene tovarov a platobnom styku sa podarilo uzavrieť 6. decembra 1940. Zmluvu podpísali legačný radca a prednosta národohospodárskeho odboru ministerstva zahraničia Ján Országh a ľudový komisár zahraničného obchodu Anastas Ivanovič Mikojan.[32] Všetky platby predpokladané v dohode sa mali uskutočňovať v amerických

---

[29] *Slovensko a Švédsko na hospodárskom poli*. Slovák, 7. októbra 1943, s. 8.

[30] Konkrétny list znel nasledovne: *Švédska/Slovenská vláda bude až do uzavretia obchodnej zmluvy uplatňovať v tovarovom styku so Slovenskom zásadu najvyšších výhod za predpokladu vzájomnosti, pokiaľ pôjde o dovozné a vývozné clá a iné pri dovoze a vývoze vyberané dávky a dane pri dovoze a vývoze všetkých výrobkov poľnohospodárstva, živností a priemyslu.* SNA BA, f.: MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 21. Protokol o vzájomnom tovarovom a platobnom styku medzi Slovenskom a Švédskom zo dňa 5. marca 1942.

[31] PRŮCHA, V. et al.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. Díl období 1918-1945. Nakladatelství Doplněk, Brno: 2004, s. 534.
Slovenská republika síce nemala upravené obchodno-politické vzťahy s Vatikánom zmluvne, ale aj napriek tomu mu dodávala tovar, ktorý si Vatikán nemohol zariadiť u iných partnerov. Vatikán, pravdaže nemohol platiť vývozom, ale platil devízami, ako aj tzv. „svätopeterskými haliermi“ zozbieranými na Slovensku. *Národohospodár Peter Zaťko spomína...*, s. 94.

[32] ČIERNA – LANTAYOVÁ, D.: *Pohľady na východ (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934-1944)*. VEDA SAV, Bratislava: 2002, s. 153.

dároch alebo inou devízou prostredníctvom SNB a Štátnej banky ZSSR v Moskve. Zo Slovenska sa mali dodávať predovšetkým káble, elektromotory, oceľové rúry, či priadza; a z druhej strany mala na Slovensko prichádzať bavlna, azbest, obilniny a záujem bol aj o naftu. Po uzatvorení zmluvy sa obe strany dohodli na platbách za prepravu tovaru. Dopravné na slovenských tratiach a v Generálnom gubernáte platil exportér zo Slovenska a za sovietske trate už platil príjemca zo ZSSR. Podobne to platilo aj pri dovoze zo ZSSR na Slovensko.[33]

Po dlhodobej snahe sa tak napokon podarilo uzavrieť obchodnú zmluvu medzi oboma štátmi, ale jej praktická realizácia účasťou slovenskej armády vo vojne proti ZSSR stratila na reálnosti.

Zahraničný obchod súvisel takisto so zabezpečovaním pracovných príležitostí pre slovenských robotníkov. Išlo predovšetkým o exportovanie výrobkov, ktoré vyrábali slovenské závody. Vývoz výrobkov v jednotlivých odvetviach priemyslu nebol vždy bezproblémový a často vznikali rôzne problémy. V roku 1940 postihli exportné ťažkosti tehliarsky priemysel, kde nastali komplikácie hlavne pri vývoze do Protektorátu. Predstavitelia tehliarskych podnikov, ktoré zamestnávali okolo 10 000 robotníkov sa snažili vzniknutú situáciu vyriešiť prostredníctvom SNB. Národnú banku požiadali o exportný úver vo výške 12 mil. Ks. Úver mal slúžiť na platenie protihodnoty dodaného tovaru pri clearingovom obchode. Pre slovenský tehliarsky priemysel bolo totiž problematické exportovať výrobky s tým, že peniaze dostali až o niekoľko mesiacov. Druhým argumentom bolo zaťaženie spojené s predkladaním skladačiek, ktoré predstavovali 1,5 násobnú hodnotu vyvezeného tovaru.[34]

V konečnom dôsledku môžeme pri hodnotení slovenského zahraničného obchodu konštatovať určité skutočnosti, ktorými sa podarilo sčasti obmedziť veľkú závislosť od Nemecka. Slovensko sa napr. ubránilo zavedeniu marky ako druhého platidla na svojom území. Táto skutočnosť mala pozitívny vplyv na slovenské hospodárstvo, lebo obmedzovala možnosť vykupovať zásoby na vnútrozemskom trhu. Pre Slovenskú republiku bol výhodný i bezcolný obchod s českými krajinami, keďže do Protektorátu smerovalo veľké množstvo slovenského tovaru. V rámci zachovania čo najväčšej samostatnosti hospodárskej politiky boli zavedené clearingové účty s rôznymi kurzami marky a robila sa dvojitá evidencia tovarov. Slovenskí ekonómovia sa v rámci obmedzenia nemeckého vplyvu bránili prílišnej centralizácii hospodárstva a falšovanými bilanciami a štatistikami sa zdôvodňovalo negatívne vybavovanie nemeckých požiadaviek. Takouto stratégiou boli odmietnuté požiadavky nemeckého námorníctva na kožu pre ponorky a ošatenie posádky.[35] Podobným spôsobom sa ušetrili veľké zásoby pohonných hmôt, vojenských topánok a kože pre pripravované Povstanie. Aj napriek obrovskému nemeckému vplyvu sa uvedenými opatreniami podarilo slovenským národohospodárom až do vypuknutia SNP udržať aspoň čiastočnú nezávislosť slovenského zahraničného obchodu a obchodných kontaktov s cudzinou.

Spolupráca so ZSSR sa realizovala aj v zbrojárstve. Zbrojovka v Dubnici vyrábala pre ZSSR muníciu a so ZSSR si vymenili tiež technickú dokumentáciu na niektoré zbraňové systémy. LACKO, M.: *Slovenská republika 1939-1945*. Perfekt a Ústav pamäti národa, Bratislava: 2008, s. 92.

[33] *Platby za prepravu tovaru medzi ZSSR a Slovenskom*. Gardista, 15. februára 1941, s. 7.

[34] SNA BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939-1945. Inv. č. 66, šk. č. 89. Memorandum tehliarskeho priemyslu SNB.

[35] Nie je žiadnych pochýb o tom, že vedúci slovenskí hospodárski predstavitelia boli jednotní v tom, že je potrebné držať Nemcov čo „najďalej vonku“. V týchto snahách spoločne postupovali Medrický, Karvaš aj Zaťko. TÖNSMEYER,T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn.* Ferdinand Schöningh, Paderborn : 2003, s. 209.

Summary

International payments mechanism and foreign trade of the Slovak republic in the period 1939-1944

The important role in the Slovak economy had foreign trade. Paradoxically, the difference within from the present era, when exist passive balance of trade, Slovakia at this time was in danger with unlimited outlet of its goods in to the foreign countries. A lot of Slovak product founded own position on the empty european markets. The foreign trade was very important aspect for Slovakia, so the the policy continued by the legal acts with relevance of the Czechoslovak era. The evidence is, that according with the constititucional act 1/1939 (establishment of the Slovak republic) was assumed the law which provided foreign trade and duties. Through this period the main trade was realised wit the Third Reich. Important trade relations was also realised with Italy, Switzerland, Hungary and other countries.